

Др Нико С. МАРТИНОВИЋ

У СЛАВУ СУТЈЕСКЕ*)

Народноослободилачка борба је имала својих плимa и својих осека. Но славећи Сутјеску ми једном таквом тезом не бисмо смјели почети. Почећемо од почетка напада на Југославију.

Ако будемо говорили о узроцима пропасти Краљевине Југославије, у првом реду ћемо сјести на оптуженичку клупу њемачки фашизам и његове сателите, а затим ненародне и петоколониашке режиме старе Југославије у раздобљу између два рата, нарочито оне од владе Бошка Јефтића до владе Цветковић-Мачек.

Југославија је 6 априла 1941 године нападнута из Аустрије, Италије, Албаније, Грчке, Бугарске, Румуније и Мађарске из петнаест праваца. На њу су напале јединице Друге њемачке армије, Дванаесте њемачке армије, Треће мађарске армије, италијанске снаге пребачене преко мора, јединице Девете италијанске армије и Друге италијанске армије. Поред тога она је нападнута са разних страна од њемачке и италијанске авијације.

Напад на Југославију је био стратегиска потреба њемачког и италијанског империјализма, но не треба сметнути с ума да је она нападнута и као револуционарно жарниште, из класних побуда, у циљу да се ход њених народа, изражен кроз 27 март, прекине и у клици угуши. Отуда су одмах првих дана рата и окупације почели свирепи обрачуни непријатеља, нарочито над српским народом, у којему је највише буктала ослободилачка напредна мисао, а затим над осталим народима Југославије и њиховим најдемократскијим елементима на челу са комунистима.

С обзиром да су се све грађанске политичке партије између два рата испробале на власти и компромитовале, једина је КПЈ, као револуционарни организатор маса, била у стању да да перспективу и поведе народ у борбу за коначно ослобођење од националног и социјалног ропства.

Искрени родољуби везани за народ и народну борбу одавали су се позиву КПЈ и ушли у Ослободилачку борбу, али ста-

---

*) Читано на свечаном састанку Историског института НР Црне Горе, одржаном у Никшићу 10 маја 1958 године у славу Сутјеске и Граховца.

ри класни елементи, мислећи на изгубљене позиције власти, спровођени класним интересима, покушали су, преко Драже Михаиловића, да угуше Народну револуцију већ у Првој непријатељској офанзиви (од септембра до децембра 1941 године). Отада је непријатељ, пактирајући са војним и политичким формацијама југословенске владе у Лондону, коју је у земљи предводио Дража Михаиловић, организовао још шест офанзива против НОВЈ, које су биле већег стила. Историчар свих ових седам непријатељских офанзива мора све акције посматрати не само војнички него и класно, као класни рат на Балкану, иако он такав формално није изгледао, јер се водио против младе социјалистичке Југославије која се рађала на обронцима Дурмитора и Грмеча, у Јасеницама и на Цетињу, у илегалству и затворима, на губилиштима и хумкама, једном ријечју свуда гдје се са пушком у руци, и с поносом у срцу, допирало у име нове Југославије.

Војно и политичко организовање непријатеља да угуши Народну револуцију имало је два своја успона, и то 1942 и 1943 године.

Година 1942 може се назвати преломном годином за Народну револуцију — по томе што је национални непријатељ успио да вјештом пропагандом формира јаке војне формације квислинга у Црној Гори, Србији и Словенији (док су у Хрватској усташе били формираны по хитлеровским рецептима), да ове формације добију пуну политичку сагласност реакционарних елемената Лондона за борбу против партизана, да квислинзи организују добар дио народа у борби против НОП-а, а да сви заједничким снагама тако угрозе стечене тековине борбе да су наше снаге биле принуђене да се повлаче из Црне Горе и Србије за Босну. Али у међувремену од Прве до Треће непријатељске офанзиве на слободној територији партизански одреди прерастају у регуларну војску — бригаде, а мало послје тога у дивизије и корпусе. Тако је сада непријатељ имао против себе једну нову, организовану војску, са неупоредиво већим моралом но што га је имала његова војска.

Правилном политиком КПЈ, кроз борбе на терену, досљедно је спровођено братство и јединство као најсигурнија полуга Ослободилачке борбе. Оно се стварало у крви и самопријегору кроз прелетерске бригаде и дивизије, и није дозволило да се славно започета Ослободилачка борба распадне, већ напротив — да израсте у несаломљиви бедем народне снаге који ће својим грудима држати преко тридесет непријатељских дивизија модерно наоружане војске, и за толико, и још више, олакшавати главним савезничким фронтима антихитлеровске коалиције и европском покрету отпора.

Народна револуција је те године имала да издржи оружане нападе уједињене међународне реакције и домаћих класних не-

пријатеља, уједињених, у крајњој линији, са војним и агитационим апаратом Трећег Рајха. Зато је 1942 година била преломна за Народну револуцију.

С друге стране, веома важни стратeгиски разлози ангажовали су Њемачку да употреби све своје расположиве снаге за уништење Балканског фронта, који је и у званичним италијанским и њемачким извјештајима од 1942 године признаван, а интимно и у новинама обиљежаван, као фронт, поред Источног и Другог фронта. Партизанске јединице су оперисале у залеђу јадранских лука, одакле је велики дио транспорта румунске нафте и другог ратног материјала ишао као помоћ њемачким и италијанским трупама у Африци. Стога су Нијемци хтјели да се ослободе те опасности, па су у јануару 1943 године предузели Четврту офанзиву у којој је учествовало 6 њемачких и 7 италијанских дивизија, затим све усташке и четничке јединице из Хрватске, Босне и Херцеговине, Србије и Црне Горе.

Година 1943, с обзиром на Четврту и Пету непријатељску офанзиву, може се сматрати другим судбоносним испитом Народне револуције, када је непријатељ, с крајњом ријешеношћу и највећом за Балкан расположивом снагом, ударио на војну снагу Народноослободилачког покрета Југославије. Као што смо рекли, ми смо већ тада имали регуларну партизанску војску, коју је непријатељ рачунао као озбиљног противника, али надајући се у политичке маневре из 1942 године, заборавио је да је, поред регуларних партизанских јединица у Југославији, народ био неуниформисана војска Револуције. То превиђање хитлеровског руководства је обезбиједило побједу снага Револуције у Четвртој и Петој непријатељској офанзиви, када се на дјелу показало да је сваки рат против народа осуђен на пораз.

Непријатељ је у Четвртој офанзиви планирао да опколи слободну територију, а то је значило дијелове Далмације и Хрватске, Босну и дијелове Херцеговине на простору Динара — Неретва — Сарајево — Бања Лука — Сисак — Карловци — Госпић — Книн. Из претходних борби партизани су у то вријеме имали преко четири хиљаде рањеника. Поред тога, с обзиром да се у Албанији развијао ослободилачки покрет, Врховни штаб је ријешило да наше јединице крену у правцу Црне Горе, Србије и Метохије, да се повежу са албанским партизанским јединицама и тиме помогну ослободилачку борбу албанског народа.

Да би избјегао опкољавање, друг Тито је наредио да пет наших дивизија ступе у акцију и пробију се по одређеном плану преко Неретве за Црну Гору и Санџак, а затим за Метохију и Србију. Рањенике је требало пребацити преко Неретве и евакуисати у правцу Црне Горе. Борбе су биле дуге и тешке. Са наше стране њих је отежавала изнуреност и глад, појава тифуса и велики број рањеника. Ипак, уз невиђена јунаштва, партизани су се пребацили преко Неретве, разбили многе непријатељске једи-

нице и формално уништили и разбили четничке формације Драже Михаиловића у Херцеговини. Партизани су дошли у Црну Гору. Послије борбе на Неретви истина о Народноослободилачком покрету Југославије продрла је и у савезничку штампу и показала свијету да се једино партизанске снаге у Југославији боре против окупатора, а да су четничке снаге Драже Михаиловића у служби окупатора.

Историчар не смије прећи преко чињенице, ради правилног посматрања и проучавања Народне револуције, да су западни савезници стално били обавијештени о заједничкој акцији окупатора и квислинга у Четвртој и Петој офанзиви, против НОВЈ. То потврђује низ сачуваних докумената из тога времена. То је потврдио и Дража Михаиловић на јавном претресу пред Војним судом у Београду, у мају и јуну 1946 године.

На питање претсједника Војног суда да ли је британска војна мисија знала о акцијама четника против партизана, Дража је одговорио потврдно. Шеф британске мисије при команди Драже Михаиловића је био пуковник Бели. На питање претсједника да ли је пуковник Бели знао да четници иду на Неретву, овај је одговорио да јесте, а на питање да ли је Бели покушао да их спријечи, Дража је одговорио да није. Када је јавни тужилац питао Михаиловића да ли је емигрантска влада знала за сарадњу са окупатором, Дража је и на то одговорио потврдно. Поред тога, Дража је изјавио да је „сваки човек који је код њега долазио ишао код пуковника Белија и с њим разговарао о свему“ („Дража Михаиловић и група његових сурадника пред судом“. Прва свеска, стр. 50 и 54, библиотека „Слободне Далмације“ бр. 14, Сплит 1946).

Наравно, ту не треба испустити чињеницу да је у редовима западних савезника било прогресивних снага које су на НОПЈ гледале са симпатијама. Ми овдје говоримо о повезивању класних пријатеља на плану борбе против Народној револуције Југославије.

Послије неуспјеха у Четвртој офанзиви, непријатељ није правио предах. Партизани нијесу имали времена да остваре свој план доласка у Метохију, повезивања са албанским партизанима и др., јер је непријатељ одмах продужио познату Пету офанзиву која је по стилу и плану била најобимнија и најтежа за партизански покрет у току Народноослободилачког рата.

Пета офанзива је почела средином маја а завршила се у другој половини јуна 1943 године.

Пета непријатељска офанзива водила се на територији Црне Горе, Санџака и јужног дијела Босне и Херцеговине. За ову офанзиву непријатељ је ангажовао нове снаге и извршио врло разрађено блокирање партизанских снага са свих страна. Поред њемачких и италијанских јединица, у овој офанзиви су учество-

вале и усташке и бугарске јединице. Укупна снага непријатеља, према изјавама њемачког генерала фон Лера, износила је преко 120.000 модерно наоружаних војника и јаком авијацијом која је дјеловала са база из Сарајева и Мостара. Наше јединице које су се налазиле у Црној Гори, исцрпене глађу и болешћу, а усто са великим бројем рањеника, нијесу биле довољно опремљене да прихвате овако сурову борбу. Али њих је снажило нешто што је јаче и од најмоћнијег савременог оружја, а то је високи морал и вјера у побједу. Главне борбе у Петој офанзиви одиграле су се на сектору ријека Таре и Пиве.

Њемачке снаге које су учествовале у Петој офанзиви биле су: корпус „Ктоасиен“, Седма СС дивизија „Принц Еуген“, 118 ловачка, 369, 104, Прва алпска и 117 дивизија. Од италијанских дивизија учествовале су следеће: „Тауринензе“, „Венеција“, „Ферара“ и „Месина“. Затим су учествовале Четврта планинска усташка бригада и Шести ојачани бугарски пук. Њемачка авијација је дјејствовала из Сарајева, а италијанска из Мостара.

Оперативна команда била је обједињена у рукама Нијемаца.

Сателитске војне формације (италијанске, усташке и бугарске) дјеловале су измијешано са њемачким и под контролом Нијемаца. Тако су италијанске дивизије „Венеција“ и „Ферара“ дјеловале на простору Колашин — Подгорица — Даниловград — Никшић у склопу Седме СС дивизије „Принц Еуген“.

Усташка Четврта планинска бригада дјејствовала је у оквиру 118 ловачке дивизије (њемачке) на ушћу Таре у Дринку, а Шести бугарски пук између италијанске дивизије „Тауринензе“ и 724 њемачког пука.

На блокираној слободној територији Црне Горе и Санџака налазиле су се следеће наше јединице: Прва и Друга пролетерска дивизија (територија Бродарево — Бијело Поље и Жабљак — Колашин), Трећа ударна дивизија (Биоче — Горанско — Горње Поље), Седма ударна дивизија (на Бехотини) и Дринска оперативна група (на простору Челебић — Вукоч Хум).

Врховни штаб са маршалом Титом налазио се на Жабљаку, на ком сектору је била и главнина рањеника.

Још уочи Четврте непријатељске офанзиве друг Тито је рекао: „Не треба да се бојимо опкољавања, као што се нијесмо бојали ни онда када смо имали мање јединице“ (Б. Кладарин, „Четврта и Пета непр. офанзива“, Црв. звезда, јун 1949). Међутим, ово опкољавање је било мимо свих која је НОВЈ имала у рату. Обруч је био тако стегнут да је из њега могла да се извуче само једна до несхватљивости смјела и само ка побједи усмјерена војска, предвођена од човјека који је своје знање о стратегији и тактици учио у суровој класној револуционарној борби.

Друг Тито је, у заједници са Врховним штабом, додио одлуку: „Усмјерити одмах главнину ударне групације са њеног главног правца — наступања према Космету — назад преко Дур-

митора на Вучево, гдје су јединице Друге пролетерске бригаде већ осигурале мостобран; пробити се кроз Зеленгору на цесту Калиновик — Фоча и са те просторије развити офанзивне операције према Источној Босни. Да би се добило у времену за ово прегруписавање, оставити мање снаге према непријатељу, да му се не дозволи брзо наступање и стезање ударне групације у кањон Пиве и Таре. Уколико се покажу повољне прилике, заштитница са једним дијелом болнице да се пробије преко Таре у Санџак, а затим избије у Источну Босну, у саставу главнине“ (Генералмајор Ђуро Кладарин: „Четврта и Пета непријатељска офанзива“ — Црвена звезда бр. 5, стр. 32, 1949).

Одмах је издато наређење Врховног штаба да наше јединице пређу у напад на непријатељске гарнизоне и складишта. Тако је отпочела надчовјечанска борба партизана са непријатељем, у којој је побједила наша Армија зато што је имала легендарну вјеру да треба да побједи правда над фашистичким криминалом, слобода, над средњовјековним мраком, хуманост над Хитлеровом бестијалношћу.

Борбе су трајале од 16 маја до 20 јуна 1943 године, када је разбијена Пета непријатељска офанзива; када је, уствари, побједила нова Југославија и показала човјечанству да је на обзору њена скоро срећна будућност.

Најтеже борбе у Петој офанзиви вођене су на Сутјесци и Маглићу, гдје је био постављен најтежи групно посједнути непријатељски обруч, затим на Зеленгори у два правца и фронтално повезани обруч непријатеља на простору Улог — Калиновик — сјеверно од Фоче. Кроз тај паклени огњени метеж успјели су да се пробију партизани. Трећа ударна дивизија под командом Саве Ковачевића чувала је заштитницу и углавном се, баш на Сутјесци, већим дијелом жртвовала на челу са командантом Савом, који је ту погинуо.

Сутјеска је највећа побједа снага наше Револуције, она је ловоров вијенац снаге и морала једног непобијећеног народа који је стојећи умирао за срећнију будућност својих потомака. Сутјеска је најистакнутија застава Народне револуције. У њој су сачрањене жеље и наде свих класних непријатеља Народне револуције. Пробијање обруча уједињеног непријатеља на Сутјесци је корак у вјечну славу Југословенске народне армије и њених синова.

У овим борбама убијено је преко 13.000 непријатељских војника, а на нашој страни је погинуло 8.500 бораца, 3.700 рањено и 1.870 нестало.

Отуда проучавање Пете офанзиве, а у њој посебно пробоја наших јединица кроз непријатељски обруч преко Сутјеске и Маглића, за нас историчаре има посебну важност, јер историја мора највише анализирати и оставити расвијетљено младим нара-

штајима оно што је у ситуацијама „бити или не бити“ одбранило слободу наше домовине и од најкрволочнијег непријатеља, оно што нас је извело у просторе слободе и поноса, а што ће остати вјечити извор снаге и достојанства за сва будућа велика дјела која пред нашим народом буду стајала у борби за бескласно друштво.

Стога се и Историски институт прикључује прослави петнаестогодишњице борбе на Сутјесци, симбола наших побједа, овом скромном комеморацијом.